Provocările artelor vizuale la adresa educației morale

Dorin BABA*

Key-words: *art, morality, education, ethics, aesthetics*

Problema moralizării prin artă, ca element principal al comunicării nonverbale, a fost în toate timpurile în strânsă legătură cu limbajul simbolurilor abstractizate ale realităţii metafizice, o lume imaginară a imanenţei şi transcendenţei, folosită în construcţii artistice sau rituri religioase. Dacă limbajul ştiinţific frizează înţelepciunea minţii, lumea simbolurilor descrie înţelepciunea sufletului, relevând superba dualitate dintre minte şi suflet.

Astfel, se creează o lume infinită de arhetipuri şi simboluri care trădează o ereditate spirituală a imaginarului, prin construcţia cultului dramatic şi nevoia sporită de subiectivitate exprimată prin artă.

După a doua jumătate a secolului XX, arta şi-a schimbat înfăţişarea prin negarea criteriilor de evaluare tradiţională, caracterizată de o disoluţie a simbolurilor morale, promovând valorile „joase" ale culturii de margine, destinată comsumerismului, artificializării, promovând diformul, informul sau abjecţia, prin expunerea publică a fluidelor corporale, a murdăriei sau materiei scatologice, ce alcătuiau corpul fizic al obiectului de artă.

Din perspectiva filosofiei morale, sensul creaţiei artistice ar trebui să ne conducă spre perfecţiune, desăvârşire, stare de bine şi frumos, printr-un demers de reconsiderare a echilibrului, ordinii şi armoniei.

Politicile societăţii de consum capitaliste au influenţat caracterul arhetipal al obiectului de artă, declasându-l pentru a-l transforma în obiect cu valoare de schimb şi a fi considerat *o marfă* a muncitorului artist.

Astfel, producţiile artistice contemporane intră într-o competiţie schizoidă a reconsiderării estetice prin negarea valorilor tradiţionale şi reciclarea conţinutului simbolic al abstractizării realităţii metafizice, concept constructiv al aurei obiectului de artă.

Ne punem întrebarea dacă opera artistului contemporan mai poate fi un fenomen al multiplelor întrupări morale, care să răspundă pozitiv dorinţelor, aspiraţiilor, credinţelor noastre; şi dacă artistul mai intenţionează un demers de considerare a echilibrului, ordinii şi armoniei, care să conducă spre perfecţiune, desăvârşire, stare de *bine* şi *frumos*, în ultimă instanţă, spre manifestarea şi cultivarea a ceea ce poate fi *excelenţa umană*.

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi, România.

„Philologica Jassyensia", An X, Nr. 1 (19), 2014, Supliment, p. 483–489.

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

O revenire la valorile morale ale artelor ar putea primeni actul artistic contemporan, iar înţelepciunea în artă, gândirea frumoasă, cugetul curat, voinţa morală, iubirea sunt aspecte fără de care *fiinţarea* ar rămâne o iluzie şi fără de care arta, creaţia noastră, nu ar duce spre scopul final, desăvârşirea întru excelenţă a fiinţei umane.

Dacă opera artistului contemporan, ca fenomen al multiplelor întrupări, ar răspunde pozitiv la nevoia noastră de întâmpinare a binelui şi frumosului, dorinţele noastre, ideile, aspiraţiile, credinţele noastre s-ar consolida indiscutabil prin recuperarea relaţiei dintre etic şi estetic şi, implicit, restaurarea sciziunii public-artist. A conştientiza, înţelege, respecta armonia frumosului universal nu este decât speranţa înălţării noastre, fie şi prin imitarea creaţiei supreme, *ex nihilo*, prin iubire.

Avertismentele morale ale ultimelor decenii, care vizau acţiunile artistice controversate, ce depăşeau limita exprimării publice admise, ne îndreptăţesc să credem în necesitatea unor clasificări conceptuale care pot delimita şi din punct de vedere filosofico-moral lucrările de artă care expuse în spaţiul public. Ne referim, prioritar, la concepte de artă cu caracter educativ, promovate prin artele vizuale contemporane, ce vizează teme de estetizare comunicaţională şi relaţională.

În evoluţia definirii sale, conceptul de artă a generat un angrenaj complex de interogaţii filosofice, sociologice şi psihologice, pentru a oferi veridicitate unui proces, mereu în progres, mereu perfectibil: creaţia umană.

În procesul evolutiv al creaţiei umane conlucrează cunoaşterea (intuitivă sau reflexivă) şi sentimentul responsabilităţii morale, reflectate prin conceptele fundamentale de bine şi frumos.

Potrivit viziunii filosofului american Mortimer Adler, noţiunea de *artă* este direcţionată spre „totalitatea obiectelor create în mod artificial de om” (Adler 1961: 229) şi se referă la producţiile artificiale calificate, folosite în diferite scopuri, de la teorii şi concepte, care pregătesc şi susţin acţiunea, la obiecte sau relaţii complexe între fiinţă, timp, spaţiu şi conştiinţă creatoare, materializate prin descrieri imitative în creaţiile de pictură, sculptură, literatură, muzică sau teatru.

Până spre sfârşitul secolului al XVIII-lea, cuvântul *artă* se rezuma la categorii de produse „artificiale” (făcute de mâna omului) cu scop utilitar sau ideologic, folosite adesea în rituri laice sau religioase.

În secolul XX se diferenţiază fundamental cele două concepte, termenul de artă fiind atribuit restrictiv caracterului ideologic al creaţiei umane, diferenţiind *obiectul de artă* de celelalte obiecte, cu potenţial estetic natural sau dobândit. Acest criteriu va fi inclus pentru prima dată într-o definiţie a conceptului de „re-creare selectivă a realităţii, în conformitate cu metafizica judecăţii de valoare a unui artist prin intermediul unui suport material” (Branden, Branden 1964: 74), în anul 1961, într-o prelegere despre estetică susţinută de filosoful american Ayn Rand, la „Creative Arts Festival” de la Universitatea din Michigan. Prin conceptul de „re-creare”, autorul selectează *arta* care izolează şi integrează aspecte ale realităţii, ce reprezintă percepţia omului despre el însuşi, în raport cu propria-i existenţă, dar şi o încercare de *conştientizare morală*, prin aducerea în evidenţă a limitelor, prin care *omul creator* poate contribui la actul primordial al creaţiei.

Prin „re-crearea” selectivă a realităţii, artistul reprezintă un „microcosmos” cu valoare simbolică, construit cu materia realităţii existente, sugerând cadrul realităţii

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

existenţiale, care poate implica o entitate simbolică, în stare să indice prezenţa unei identităţi fizice: „omul”, ca simplu instrument al judecăţii de valoare pentru propria creaţie, cât şi un mod de autocunoaştere, printr-un proces vizual-perceptiv.

În acest sens, conceptul de „re-creare”, susţinut de Ayn Rand în definirea noţiunii de *artă*, poate fi considerat un instrument de conştientizare a posibilităţilor noastre reale de creare a realităţii, prin re-ordonare în interiorul unei realităţi existente şi perceput ca mod cognitiv al abstractizării.

Definind un „microcosmos” imaginar al „re-creării”, *arta* poate fi prezentată ca o iluzie a realităţii metafizice în miniatură, un gest al imitării *spaţiului* raportat la *timp*, descris printr-o simplă relaţie grafică între subiect, obiect şi conştiinţa creatoare a omului, traducând astfel realitatea evoluţiei noastre printr-o relaţie complexă între „re-creare estetică” şi „re-angajare morală”.

În mod inerent, suntem parte a unei sistem „re-creativ”, „re-productiv” universal, copiem acest sistem, ne contopim cu el şi, în acelaşi timp, suntem capabili, printr-un proces perceptiv şi volitiv, să asamblăm realităţi mental-vizuale, reduse la abstract, care pot depăşi „re-producţiile”, crearea prin „re-ordonare”, astfel încât arta noastră să depăşească iluzia unei realităţi imitate. Putem construi conştient şi consecinţional interconectări creatoare originale „ale conştiinţelor”; de exemplu, printr-o *re-angajare morală* conexată acţiunilor acestei lumi, mereu perfectibilă, mereu în schimbare, descoperind noi *valori*, noi *virtuţi*, o lume dispusă la *excelenţă* şi înălţare.

A conştientiza, a înţelege şi a respecta valorile, ca şi semenii, ca şi viaţa în întregul ei, reprezintă în fond şansa către înălţarea noastră în sens moral; reprezintă şansa de a cuprinde în profunzime înţelesurile creaţiei universale, a creaţiei prin *iubire* – valoare şi principiu ale vieţii.

Dacă vom compara demersul comunicărilor moderne prin imagine, text şi sunet cu fresca omului primitiv concepută pentru a comunica cu zeii, vom avea imaginea unei dimensiuni a comunicării abstracte între om şi o entitate divină, o proiecţie a gândirii profunde a omului primitiv, care reprezintă modelul contractului simbolic al încrederii sau altarul adulării zeului întru *starea de bine*.

Această diferenţă uimitoare a comunicării nonverbale arată că omul, la începuturile sale, purta zestrea unei conştiinţe morale profunde care îl îndemna spre prosternare în faţa imaginarului divin, a propriei perceptibilităţi.

Promovarea prin imagini a prosperităţii şi abundenţei iluzorii – scop final al societăţii de consum globalizate – a diminuat rolul normelor de conduită morală şi al credinţelor religioase, acordând un mare credit ştiinţei.

În acest context, prin schimbarea abordării ideologice, artistul devine un agent social, angajat spaţiului public, intervenind prin proiecte activiste colaborative în redefinirea valorilor care sunt concepute pentru a participa la reconstruirea relaţiilor de comunicare, într-un spaţiu globalizat, cu liberă circulaţie şi interconectare culturală.

Aspectul colaborativ al artistului contemporan cu publicul participativ urmăreşte realizarea unei opere comune, cu caracter social, care are drept scop combaterea nedreptăţilor sociale şi a minciunii – cel puţin aşa se vehiculează la nivel declarativ.

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

O asemenea schimbare neobişnuită de *atitudine morală a artistului*, cu manifestarea responsabilităţii faţă de semeni, arătând că îi pasă şi vrea să contribuie la bunul mers al societăţii din care şi el face parte, scoate în evidenţă creşterea sensibilităţii emoţionale etice în detrimentul celei estetice, acţiunea fiind factorul constitutiv al operei „materializate prin înfăptuire" şi înlocuind obiectul de artă tradiţional.

Implicarea voluntară în problemele comunităţii a creat multe controverse, dezvoltând o tematică complexă de interogare, exercitată prin „întrebări morale", prin care se doreşte a produce o evaluare intenţională a scopului şi contribuţiei aduse societăţii, prin implicarea şi angajarea artistului în câmpul social.

Ceea ce era o condiţie esenţială în definirea operelor de artă tradiţională, „funcţia estetică", nu mai este o condiţie suficientă în evaluarea experimentelor, acţiunilor tot mai complexe din arta contemporană a ultimelor decenii. Mijloacele şi modul prin care artiştii secolului nostru creează şi interacţionează cu societatea a creat fondul coercitiv pentru filosofia contemporană în vederea studierii fenomenului artistic cu atenţie deosebită de către filosofi specializaţi în etică şi estetică precum: Arthur Danto, Richerd Posner, David Foster Wallace, Chuck Dyke, Richard Schusterman, Noel Carroll, Jerry Levinson, care, prin teorii şi teze, au încercat o instrumentare filosofică a cauzalităţii acestor schimbări petrecute în artă, cât şi găsirea unor soluţii de întâmpinare a efectelelor negative în câmpul social.

În acest sens, filosofia morală contemporană a elaborarat primele teorii *eticiste* care susţin că „valoarea estetică a unei opere de artă trebuie să fie determinată sau redusă la valoarea sa morală" (Posner 1997), teorie care a intrat într-o vizibilă contradicţie cu teza *autonomismului radical* prin care se susţine că „este nepotrivit să se aplice categorii de evaluare morală unei opere de artă, esteticul fiind singurul standard de evaluare" (Wallace 2014).

În acest sens, filosofia contemporană a abordat această problemă prin două teorii opuse tradiţional: moralismul cu rădăcini în Antichitate, în teoriile platoniciene, pentru care arta avea valoare *instrumentală*, *educativă*; şi autonomismul, cu rădăcini în teoriile moderne kantiene prin care se susţine valoarea artistică distinctă şi autonomă, morala fiind doar o consecinţă *non-instrumentală*.

Teoria „moralistă" contemporană susţine „valoarea estetică a operei de artă care ar trebui să fie determinată sau redusă la valoarea sa morală" (Posner 1997), în timp ce autonomismul argumentează că „este nepotrivit să se aplice categorii de evaluare morală unei opere de artă, esteticul fiind singurul standard de evaluare" (Wallace 2014). Încă din 1998, Berys Gaut (1998: 184) susţinea ideea valorii estetice determinate de valoarea morală, teorie neacceptată de autonomişti, deoarece s-ar dilua valoarea expresiei estetice.

In recenta sa lucrare *Ethical Criticism of Art*, dedicată criticismului etic, Richard Posner pune în discuţie „evaluările morale aplicate lucrărilor de artă" (Posner 2014), fără a fi descrise ca „evaluări estetice". Pe de altă parte, Berys Gaut, abordând legătura dintre artă, emoţie şi etică, vorbeşte despre defectele morale care pot fi considerate „contribuţii estetice" (Gaut 1998: 182) într-o operă de artă. În acest caz, „ori de câte ori o operă de artă cu caracter narativ afişează caracteristici morale, merite sau defecte, va avea impact asupra valorii estetice, de un anumit grad", susţine Gaut, dar nu pretinde că toate operele de artă narativă, inclusiv cele de

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

„artă plastică", care conţin caracteristici morale, respectă regula principiului terţ al acestei teorii estetice. În ceea ce priveşte efectul operei de artă asupra individului, el afirmă că „arta bună nu-l îmbunătăţeşte etic pe om şi nici cea rea nu-l corupe" (Gaut 1998: 182). Uneori, un defect etic poate conta la fel de mult ca şi unul estetic. Moraliştii susţin contrariul, iar pentru ei, toată arta are o dimensiune morală în alcătuirea sa. „Uneori, calităţile morale deţinute de o operă de artă pot fi, din punct de vedere estetic, relevante sau caracteristicile sale dubioase din punct de vedere moral pot contribui la valoarea estetică a operei." Gaut mai spune că „defectele etice intrinseci conţinute de o operă de artă nu pot avea efecte reale asupra publicului, dar defectele etice rezultate din atitudini manifestate asupra subiecţilor pot dăuna etic" şi, în mod evident, unele lucrări demne din punct de vedere moral sunt totuşi un dezastru din punct de vedere estetic. Gaut oferă trei dimensiuni distincte pentru teoria lui:

a) pure calităţi estetice pot include calităţi morale, un argument de frumuseţe morală care susţine calităţile morale intrinseci într-o operă de artă, pot fi considerate forme de frumuseţe sau urâţenie care construiesc opera;

b) calităţile pur etice nu pot include calităţi estetice – această teorie este susţinută şi de alţi moralişti radicali precum Pierre Bourdieu sau Roger Taylor (moralism radical);

c) un merit estetic central în artă constă în capacitatea de a ne învăţa, mai ales despre moralitate, ceea ce el numeşte „argument-răspuns-meritat" care se concentrează pe proprietatea atitudinilor manifestate în opere de artă.

Gaut sugerează caracterul virtuos sau vicios „manifestat de artist" în creaţia sa, care contribuie şi influenţează frumuseţea sau urâţenia respectivei lucrări. În artă, frumuseţea estetică este echivalată cu caracterul moral al mesajului transmis de operă, susţine Gaut.

În opinia lui Rob van Gerwen, dezbaterea dintre autonomişti şi moralişti este într-un impas din cauza a două ipoteze greşite: „Dacă suntem pentru a evalua moral lucrările de artă, ar trebui să încercăm să le concepem ca agenţi morali" (van Gerwen 2014). Potrivit aceluiaşi autor, „autonomismul etic" poate permite evaluarea morală a operei de artă fără a renunţa la autonomia estetică, vizualizând meritul artistic ca o categorie morală, care are ca formă de evaluare critica de artă. Gerwen mai afirmă că este imoral pentru o persoană să aibă gânduri şi sentimente morale relevante dacă este artist şi să nu acţioneze în conformitate cu ele, dar nu poate insista ca privitorul să acţioneze şi el astfel, dacă lucrarea de artă nu a fost concepută să acţioneze în plan moral.

Dezbaterile contemporane pe această temă încă sunt imperios necesare, pentru eliminarea ambiguităţilor cu privire la normele morale care pot fi încălcate sau nu în producţiile şi acţiunile artistice actuale, cât şi pentru elucidarea dilemelor care produc o „sciziune" între public şi artă.

Filosofia morală contemporană îşi concentrează atenţia asupra posibilităţii unei aretelogii artistice, în sensul identificării unui traseu întru restaurarea umană pe calea valorilor autentice, a *virtuţii* (*arete*, în filosofia vechilor greci), considerând această cale a fi o necesitate a timpului prezent, în care se înregistrează o criză morală, o evidentă de-spiritualizare şi cucerire de teren din partea consumerismului, a artificializării, a afluxului de superficialitate în existenţa omului contemporan.

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

Utilizând argumente, surse, cazuri concrete, aceste dezbateri despre relaţia dintre etic şi estetic, morală şi artă ar putea avea un caracter educativ şi ar aduce spre înţelegere şi promovare exprimări artistice profunde cu argumentate benefice pentru societatea contemporană. Putem trage concluzia că, în manifestările artistice publice, trebuie respectate norme elementare de conduită civică, deoarece în arta ultimului deceniu se observă „semnele unei psihopatologii etice: nestăpânire, sălbăticiune, grosolănie, lipsă de credinţă, deznădejde, viziuni catastrofale, fărădelegi, agresivitate" (Cozma 2004: 19), o îndepărtare de valorile morale, buna măsură, ordine, stare de bine, sănătate morală.

Un ghid al bunelor practici artistice ar putea avea o bună aplicabilitate şi în domeniul educaţiei infantile, copiii fiind tot mai interesaţi de lucrările de artă contemporană care, în oarecare măsură, seamănă cu jocurile sângeroase de calculator sau, mai precis, cu rezultatul jocurilor sângeroase şi macabre pe care tinerii le joacă în ziua de astăzi.

Bibliografie

Adler 1961: Mortimer Adler, *Great Ideas from the Great Books*, New York, Washington Square Press, Inc.

Branden, Branden 1964: Nathaniel Branden, Barbara Branden, *Who is Ayn Rand?*, New York, Paperback Library.

Cozma 2004: Carmen Cozma, *Introducere în aretelogie. Mic tratat de etică*, ediția a II-a, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Gaut 1998: Berys Gaut, *The Ethical Criticism of Art*, în Jerrold Levinson (ed.), *Aesthetics and Ethics: Essays at the Intersection*, Cambridge, Cambridge University Press.

Gaut 2007: Berys Gaut, *Art, Emotion and Ethic*, New York, Oxford University Press.

Posner 1997: Richard Posner, *Against Ethical Criticism*, „Philosophy and Literature", vol. 21, 1, aprilie.

A. Resurse Internet

Posner 2014: Richard Posner, *Ethical Criticism of Art*, http://books.google.ro/books?id=z6hL6AJB1CcC&pg=PA83&lpg=PA83&dq=Richard+Posner+Ethical+Criticism+of+Art [accesat 13 februarie 2014].

van Gerwen 2014: Rob van Gerwen, *Ethical Autonomism: The Work of Art as a Moral Agent*, http://www.contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=217 [accesat: 15 ianuarie 2014].

Wallace 2014: David Foster Wallace, *On Relation of Aesthetics and Ethics*, www.david+foster+wallace&btnk+google&gs [accesat: 11 februarie 2014].

Challenges Raised by Visual Arts in the Approach to Moral Education

In a confused and unstable climate, the art of the 90^{s} changed its appearance by denying traditional assessment values, being characterized by a dissolution of the abstract symbols and "decentring" towards the margins promoting the deformity, the ill-form or the abjection, by means of the public display of bodily fluids, dirt or scatological material that made up the physical body of the art object. By motivating an ideology of discrimination of the "feedstock" (concept of historical materialism) the contemporary artistic object caused a

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)

split between the public and art. The series of artistic actions that generated public debates in recent decades have called into question the ethical – aesthetic balance able to restore the balance of moral and behavioral values in art, where we can see „the signs of an ethic psychopathology: rudeness, lack of faith, despair, catastrophic visions, aggression". We wonder whether the contemporary artist's work can be a phenomenon of the multiple moral incarnations able to respond positively to our wishes, aspirations, beliefs, and if the artist wants a reconsideration of balance, order and harmony able to lead us to perfection, state of well being and beauty? Nowadays, we can see a slight imbalance between art and moral education, but we cannot say that art is moral or immoral in its nature.

BDD-A8089 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:58:31 UTC)